

Winterse Geelgorzen en akkers

Geelgors op graanakker bij Koningsbosch, 3 december 2010. Foto: Ran Schols

Luuk Tinbergen noemde in zijn uit 1943 stammende *Vogels in hun domein* de Geelgors als één van de weinige typische akkervogels. Vermoedelijk kwam de soort overigens, net als nu, ook wel voor op droge heidevelden. In de door Sovon gemaakte Atlas van de Nederlandse Vogels uit 1987 is mooi te zien dat de verspreiding zich het hele jaar beperkt tot de hogere zandgronden, met alleen tijdens de nauwelijks merkbare trek (Geelgorzen zijn meest standvogels) wat waarnemingen op de klei. Akkervogel en standvogel, hoe gaat het met de Geelgors?

Veranderingen in de akkerbouw

Zoals bekend is het er in de Nederlandse akkerbouw in de afgelopen decennia niet vogelvriendelijker op geworden. Percelen werden groter en beter gedraineerd, waardoor er minder marginale randen overbleven. Oogstmachines werden efficiënter (er blijft hoegenaamd geen korrel meer liggen), op de zandgronden maakten rogge en haver plaats voor snijmaïs. Zomergewassen verdwenen ten faveure van wintergewassen, waardoor graanakkers geploegd en ingezaaid de winter ingaan, in plaats van als stoppelveld. Bovendien wordt het meeste werk uitgevoerd door loonwerkers, waardoor het loont om over grote aaneengesloten oppervlakten hetzelfde gewas te verbouwen.

Als gevolg van deze veranderingen zijn achtereenvolgens Ortolaan en Grauwe Gors (afgezien van enkele oprispingen) van de Nederlandse akkers verdwenen en staan Patrijs, Ringmus en Kneu op de Rode Lijst. In dergelijk gezelschap is het verbazingwekkend dat de ontwikkelingen in de landbouw geen vat lijken te hebben op de Geelgors. Zo blijkt uit een analyse met behulp van het Punt-Transsect-Tellingen-project (PTT) van Sovon, dat inmiddels 36 jaar loopt.

het Broedvogel Monitoring Project (BMP). De PTT-index laat sterkere schommelingen zien dan de broedvogeltrend, waarschijnlijk omdat Geelgorzen 's winters meer geclusterd voorkomen en toeval een grotere rol speelt in het gevonden aantal.

In de periode 1983-2012 bestond geen verband tussen de geelgorsindex en het getal van IJnsen, een maat voor de strengheid van de winter. Ook de koudste winter in deze periode (1995/96) leidde niet tot een vermindering van het aantal Geelgorzen. Een onbekend, maar vermoedelijk klein deel van de Geelgorzen trekt bij sneeuwval naar dorpen. Ze bezoeken daar voedertafels, waar ze soms tot in april blijven hangen. De meeste vogels blijven in agrarisch gebied. Hoe dan ook, de Geelgors is waarschijnlijk goed bestand tegen Nederlandse winters.

Warme zomers lijken de soort niet ongewoont, evenals een hoge gemiddelde jaartemperatuur, die significant correleert met de PTT-index ($f=6.7$, $P=0.02$). Sterke toenames volgden echter niet op relatief warme jaren en evenmin waren toenames minder sterk na een kouder jaar. De toename van de Geelgors valt dus samen met een periode van hogere jaartemperaturen, maar wordt er vermoedelijk niet door veroorzaakt.

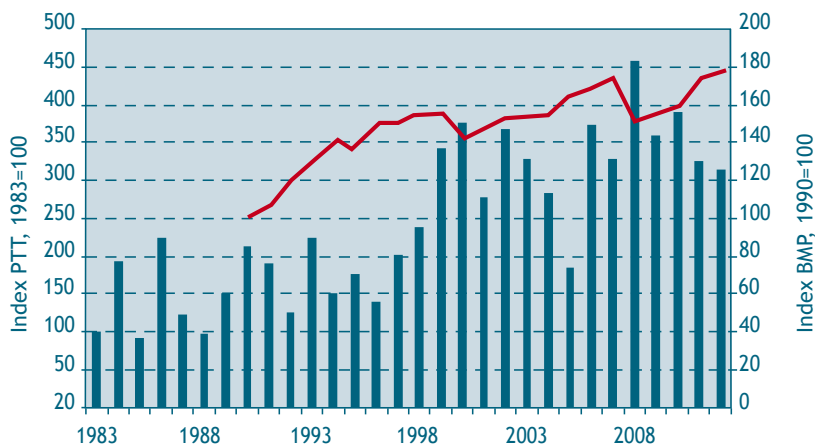
Toename in relatie tot weersomstandigheden?

Tot aan 1997 laat de index van de Geelgors in het PTT (figuur 1) een schommelend beeld zien, maar al snel daarna verdubbelt het aantal. Omdat Geelgorzen nauwelijks trekken, mogen we aannemen dat de toename zich voerdeed in de lokale populatie. Dit wordt bevestigd door vergelijkbare ontwikkeling in de broedtijd, zoals gemeten met

Verschillen binnen Nederland

De toename van de Geelgors bleef beperkt tot Drenthe en Overijssel (significant) en wellicht ook Friesland en Groningen (niet-significant). Alleen in Gelderland gingen de aantallen achteruit (tabel 1). De Nederlandse toename doet zich dus uitsluitend voor in Noord-Nederland en in het bijzonder in Drenthe (en Groningen), waar samen met Limburg de grootste aantallen per route werden waargenomen (tabel 1). Overigens lijkt het de afgelopen vijf jaar in Drenthe weer wat minder te gaan.

De sterke kant van de meeste monitoringprojecten van Sovon is dat er nul-waarnemingen worden vastgelegd, zo ook in het PTT. Hoewel de routes, voor verspreidingsdoeleinden, beter als een raster over Nederland verspreid konden liggen, is door

Figuur 1. Aantalsverloop van de Geelgors tijdens PTT tellingen (staven) eind december. Ter vergelijking de broedvogel-index uit het BMP (rode lijn). Weergegeven zijn de gewogen indexen voor Nederland.

Groep Geelgorzen in het Hamsterreservaat in Mortelshof-Linne, 31 januari 2010. Foto: Ran Schols

het laten zien van de nul-waarnemingen toch een goed beeld te verkrijgen van de verandering in verspreiding (figuur 2).

Bekeken door de oogbaren, lijkt het zwaartepunt in de verspreiding met de jaren verder naar het noorden te verschuiven. Op detailniveau is te zien dat, op de

overgang van Drenthe naar Groningen, de Veenkoloniën aanvankelijk leeg waren. Al in de periode 1996-2004 werden hier op bijna alle routes behoorlijke aantallen Geelgorzen waargenomen. Hetzelfde geldt voor de hoogveenontginningen in Zuidoost-Drenthe.

Tabel 1. Trend van Geelgors in het PTT in 1983-2012 per provincie en gemiddeld aantal waargenomen vogels per route in dezelfde periode. Trends zijn indexen, berekend en beoordeeld door het CBS. Provincies met minder dan 0,1 individuen per route zijn niet weergegeven. Voor deze provincies kon bovendien geen trend worden berekend.

Gebied	Grafiek	Beoordeling trend	N/route
Friesland		Onzeker	0,7
Groningen		Onzeker	4,5
Drenthe		Matige toename (p<0,01)	12,6
Overijssel		Matige toename (p<0,01)	1,5
Gelderland		Matige toename (p<0,05)	2,0
Noord-Brabant		Stabiel	1,3
Limburg		Stabiel	4,9

Oorzaken voor aantalsveranderingen

Veranderingen in de akkerbouw

De veranderingen in de akkerbouw zijn binnen heel Nederland vergelijkbaar. Overall nam het aandeel snijmaïs toe ten koste van granen en recentelijk ook suikerbieten (CBS Statline). Het areaal bouwland nam tussen 1994 en 2012 landelijk af met 2%, in Drenthe met 9%. Na Limburg is Drenthe daarmee de provincie waar het areaal bouwland het snelst verminderde in genoemde periode. Het bouwland is vooral omgezet in hoogproductief grasland, industrieterreinen en woonwijken. Kwalitatieve en kwantitatieve veranderingen in de akkerbouw vallen daarmee af als oorzaak voor de toename van Geelgorzen.

Akkerbeheer ten behoeve van vogels

Om beter voor onze akkervogels te zorgen, zijn vanaf ongeveer 2000 faunaranden in het leven geroepen. Dit zijn stroken langs of rond de akker, ingezaaid met een insect- en vogelvriendelijk zaadmengsel, die doorgaans niet geoogst of geploegd worden. Deze randen trekken met name in de winter grote aantallen zaadetende vogels aan, waaronder Geelgorzen. Daarnaast bestaan er sinds 2008 in Drenthe, Groningen en Flevoland winterveldjes, waar meestal zomergranen worden ingezaaid, die niet worden geoogst. Net als de akkerranden, trekken deze veldjes in de winter grote aantallen Geelgorzen aan.

In Drenthe bedroeg de oppervlakte faunarand in 2002 slechts 7,1 ha. Ze passeerde de 100 ha-grens in 2007 en in 2012 werd 357 ha aan faunarand doorgegeven (Dienst Regelingen). Faunaranden zijn dus pas bedacht toen de geelgorspopulatie zijn groeispurt al achter de rug had. Het moment waarop faunaranden een aanzienlijke oppervlakte begonnen te bereiken, valt eigenlijk samen met een periode waarin het de Geelgors volgens de PTT-indexen juist wat minder goed lijkt te gaan.

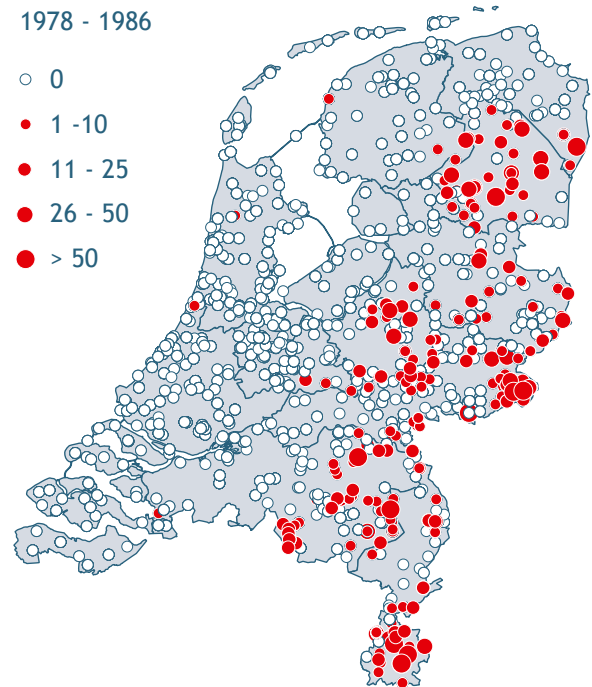
Hetzelfde geldt voor de winterveldjes, waarvan de oppervlakte sinds 2008 groeide tot enkele honderden ha in 2012. Het is niet gezegd dat deze maatregelen geen positief effect hebben op de populatie Geelgorzen, maar vooralsnog is dat niet zichtbaar in het PTT. Hetzelfde kan worden gezegd over de hamsterveldjes in Zuid-Limburg, die iedere winter grote goepen Geelgorzen aantrekken, zonder dat dit heeft geleid tot een toename in deze provincie.

Landschappelijke veranderingen

De draagkracht van een gebied voor een standvogelpopulatie kan worden bepaald door de situatie in soms maar een klein deel van het jaar. Voor de ene soort is dat de winter, voor de ander de broedtijd. Bij de Geelgors is niet bekend of er sprake is van een dergelijke bottleneck.

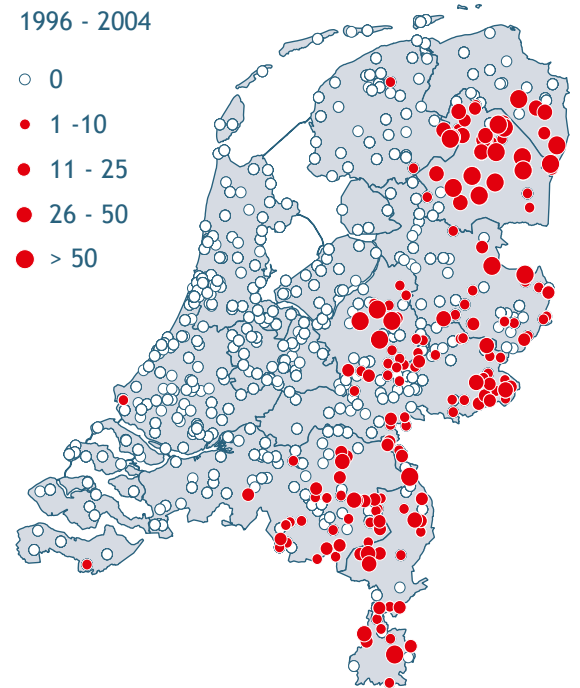
1978 - 1986

- 0
- 1 - 10
- 11 - 25
- 26 - 50
- > 50

1996 - 2004

- 0
- 1 - 10
- 11 - 25
- 26 - 50
- > 50

Figuur 1. Verspreiding van de Geelgors in het PTT (maximum per route) gedurende vier opeenvolgende periodes. Let op de uitbreiding in de veengebieden van Oost-Groningen en in de zuidoosthoek van Drenthe.

Rob Goldbach Publicatie Fonds

Het Rob Goldbach Publicatie Fonds is een speciaal fonds van Sovon Vogelonderzoek Nederland. Het is ingesteld na het overlijden van ons oud-bestuurslid Rob Goldbach in 2009. Het fonds wordt gevuld door donaties, legaten en een jaarlijkse bijdrage van Sovon.

Wat willen we bereiken?

Met het fonds wil Sovon twee zaken mogelijk maken:

- het schrijven van wetenschappelijke artikelen en andere publicaties over vogelonderzoek. Deze zijn van groot belang voor verdere kennisontwikkeling en -overdracht;
- publicaties door vrijwilligers en/of vogelwerkgroepen uit de achterban van Sovon. Met het fonds wil Sovon een bijdrage leveren aan de totstandkoming van regionale publicaties, zoals een Avifauna, een jubileum-overzicht, e.d.

Recent gesteunde projecten

- *Van IJsdruiker tot IJsgors* van VWG Arnhem e.o.
- *Niet teveel praten, maar doen* - 40 jaar Vogelwacht Uffelte e.o.

Hoe kunt u bijdragen?

U kunt op de volgende manieren helpen:

- een eenmalige donatie;
- een legaat ten name van het Fonds (of Sovon) stellen;
- het Fonds bekend maken bij andere mogelijk belangstellenden. Hiervoor is een folder beschikbaar.

Meer informatie

> sovon.nl/goldbachfonds

Hierboven is er vanuit gegaan dat de Geelgors afhankelijk is van akkers (invloed van veranderende bedrijfsvoering en gewaskeuzes) en dat de bottleneck zich zou voordoen in de winter (invloed van speciale maatregelen voor overwinterende Geelgorzen). Beide factoren leveren geen verklaring voor de aantalsveranderingen.

Stel nou dat Geelgorzen wat minder afhankelijk zijn van akkers dan we denken en dat de bottleneck niet zozeer in de winter ligt als wel in de broedtijd. Misschien maken Geelgorzen meer gebruik van elementen grenzend aan akkers dan we aanvankelijk dachten. Met name van de broedperiode weten we, vanwege het voorkomen op heidevelden en kapvlaktes in bossen, dat Geelgorzen het in die tijd van het jaar ook zonder akkers kunnen stellen.

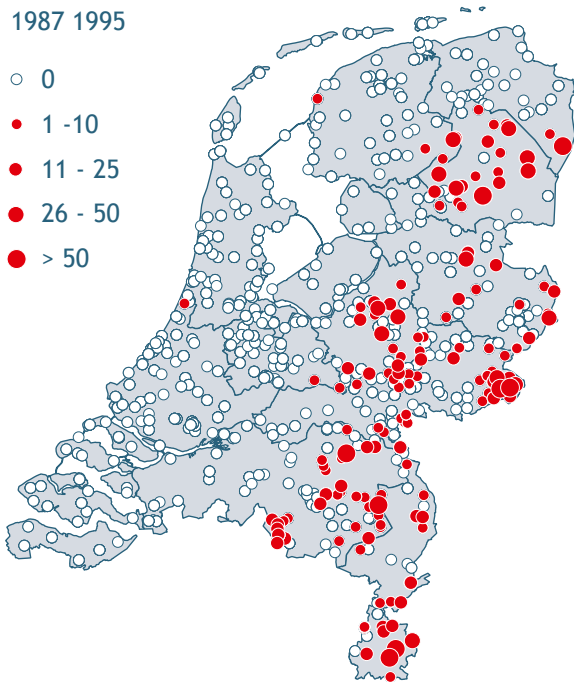
Vergeleken met pakweg 20 jaar geleden, is het Nederlandse landschap ingrijpend minder open geworden. Het best merkbaar is dit in van origine erg open gebieden, zoals kleipolders maar ook veenkoloniale gebieden. Singels werden ouder, bossen zijn aangeplant en kale erven van (voormalige) boerderijen veranderden in tuinen met opgaande beplanting. Dit zijn ontwikkelingen waar Geelgorzen baat bij kunnen hebben. Blijft wel de vraag waarom dit vooral in het noorden van het land leidde tot een toename en niet bijvoorbeeld in Noord-Brabant, waar ook aanzienlijke oppervlaktes hoogveenontginningen liggen, die echter nooit zo kaal waren als de Gronings-Drentse Veenkoloniën.

Of zou het misschien om geld gaan? Ter vergelijking: op het Friese, Drentse en Groningse zand en veen betaal je voor een hectare bouwland rond 40.000 euro, in de zandgebieden van Gelderland is dat rond 50.000 euro, in Overijssel en Limburg rond 60.000 en in Noord-Brabant rond 70.000 euro (grondprijzen op www.boerderij.nl). Geen perfecte correlaties, maar ook niet ondenkbaar dat de prijs van de grond bepaalt in welke mate er ruimte is voor landschapselementen en Geelgorzen.

Met dank aan de PTT-tellers, Adriaan Gmelig Meyling en Calijn Plate van het CBS, Henk Jan Ottens van de Stichting Werkgroep Grauwe Kiekendief, Fred Hustings en Boena van Noorden.

1987 - 1995

- 0
- 1 - 10
- 11 - 25
- 26 - 50
- > 50

2005 - 2012

- 0
- 1 - 10
- 11 - 25
- 26 - 50
- > 50

